

NASTAVNIK KAO NOSILAC PROMENA U OBRAZOVANJU

Aleksa Brković¹, Dragana Bjekić²

Rezime: Promene u školskom sistemu možemo nazivati razvojem, a možemo nazivati i reformom. U svakom slučaju, one se odražavaju na sve aktere sistema vaspitanja i obrazovanja. Osnovni akter vaspitno-obrazovnog procesa u organizovanom školskom sistemu, koji usmerava razvoj vaspitanika (svih uzrasta, pošto svi jesmo vaspitanici na određeni način) je nastavnik. Nastavnik tehnike treba da vodi proces razvoja i postizanja tehničke kulture učenika. Uspešnost nastavnikovog delovanja zavisi od pripreme za profesiju u toku inicijalnog obrazovanja, kao i od profesionalnog usavršavanja u toku rada. Ovaj rad naglašava poziciju nastavnika u okviru menjanja i razvoja školskog sistema.

Ključne reči: nastavnik tehnike, školski sistem, obrazovanje nastavnika, usavršavanje nastavnika.

THE TEACHER AS THE BEARER OF THE EDUCATIONAL CHANGES

Summary: The changes of school system we can call development, or reform. At all events these changes are reflected at the all actors of educational system. In the organized school system the fundamental actor of educational process, who direct individual development (individuals of all ages), is teacher. Engineering teacher must to guide student development process and attainment technical/engineering culture. Effectiveness of teacher's dealing is depended of the professional preparing at the initial education, and of the vocational improvement. This paper emphasizes the teachers' position at the school system modification and development.

Key words: engineering teachers, school system, teachers' education, teachers' improvement.

1. RAZVOJ ŠKOLSKIH SISTEMA

Bilo da promene u školskom sistemu nazivamo razvojem ili reformom, one se odražavaju na sve aktere sistema vaspitanja i obrazovanja. Samo se, u zavisnosti od cilja određene promene, pomera fokus sa jednog na druge aktere. Osnovni cilj vaspitno-obrazovnog

¹ Prof. dr Aleksa Brković, dipl. psiholog; red. prof. (u penziji) za Razvojnu psihologiju i Pedagošku psihologiju; e-mail: abue@ptt.yu.

² Dr Dragana Bjekić, dipl. školski psiholog-pedagog / dipl. psiholog; vanr prof. za Psihologiju, Pedagogiju, Komunikologiju; Tehnički fakultet u Čačku; e-mail: dbjekic@ptt.yu

procesa je razvoj vaspitanika (svih uzrasta, pošto svi jesmo vaspitanici na određeni način), postizanje njihovog personalnog integriteta, ali uvek u kontekstu postizanja propisanih ili podrazumevanih društvenih vrednosti i održavanja određenog društvenog sistema.

Procesi i talasi reformisanja školskih sistema u svetu su slični (Dworkin, 2001):

- prvi talas reformi školskog sistema kao ciljeve postavlja informisanje i usaglašavanje standardizovanih kurikuluma, nastavnih planova i programa, strožije zahteve za napredovanje učenika, kontinuiranu evaluaciju nastavnika i povećanje nastavnikovih kompetencija;
- drugi talas je usmeren ka decentralizaciji školskog sistema;
- treći talas postavlja u centar reformi proveravanje i ocenjivanje, korišćenje testova postignuća standardizovanih na državnom nivou, uspostavljanje sistema ocenjivanja na nivou škola i okruga, prenošenje odgovornosti za rezultate na testu učenicima, nastavnicima i školskoj administraciji, kao i akreditovanje školskih institucija.

Razvoj školskog sistema, inače jezgra sistema vaspitanja i obrazovanja, kod nas odražava ovaj trend i naš kontekst, a možda pokušava da uvaži i naučna saznanja psihologije, pedagogije, sociologije obrazovanja, kao referentnih nauka za vaspitno-obrazovno područje.

2. NASTAVNIK TEHNIKE U OKVIRIMA ŠKOLSKOG SISTEMA

Profesionalno delovanje nastavnika komponenta je vaspitnog procesa koji je vođen veoma složenim ciljem: da usmerava i vodi razvoj ličnosti učenika, usmerava razvoj njegovih kompetencija, obezbeđuje harmonijsku usklađenost svih strana ličnosti učenika.

Uspešan nastavnik je onaj koji podstiče razvoj učenika ka postizanju svestrane i stvaralačke, sposobne i obrazovane, intelektualno samostalne i radno produktivne, emocionalno stabilne i socijalno integrisane ličnosti (Havelka, 1998).

Dakle, osnovni cilj nastavnikovog profesionalnog delovanja jeste da vaspitanjem i poučavanjem usmeri razvoj učenika. Od nastavnika tehničkog područja očekuje se ostvarivanje tehničkog vaspitanja i obrazovanja mladih, odnosno njihovo formativno delovanje na razvoj tehničke kulture učenika u toku školovanja, ali i usmeravanje tehničke kulture i pismenosti u svim kasnijim fazama (Brković i Bjekić, rad u Zborniku).

Dodatak 1: Osnovne faze u razvoju tehničke pismenosti u sklopu organizovanog vaspitno-obrazovnog rada su:

- I** - faza dečje igre, vizuelno-akcionog učenja, spontanog razvoja prvih "pojmov" o tehnološkim procesima i tehničkim pojavama i razvoj tehničkih veština;
- II** - faza formiranja prvih pojmova o tehnološkim procesima i tehničkim pojavama i razvoj svakodnevnih jednostavnih tehničkih veština;
- III** - faza formiranja sistema naučnih pojmova o tehnološkim procesima i tehničkim pojavama, razvoj tehničkih veština i planiranje tehnoloških procedura;
- IV** - faza razvoja sistema naučnih pojmova i teorija i tehničkih i tehnoloških veština.

Složenost nastave tehnike u osnovnoj školi, time i rada nastavnika tehničkog obrazovanja, proističe iz potrebe da učenik ovlada širokim spektrom razvijenih tehničkih disciplina i raznovrsnim tehnologijama od kojih se pojedine, na primer informaciona tehnologija, eksplozivno razvijaju. U okviru nastavnog procesa ovog područja treba usmeriti učenikov profesionalni razvoj i obezbediti mu potrebne informacije o zanimanjima: 40% aktuelnih

profesija je iz tehničko-tehnološkog područja, a kod nas se godišnje samo u srednje stručne škole mašinskog i elektrotehničkog područja (bez ostalih tehničkih područja) upisuje čak 1/6 svih učenika upisanih u prvi razred. Istovremeno nastava ovog predmeta treba da olakša upotrebu tehničkih uređaja i dostignuća u svakodnevnom životu i radu.

Nastavnik tehničkog područja treba da vodi proces razvoja tehničke kulture učenika.

Razvoj tehničke kulture u nastavi se ostvaruje: sticanjem osnovnih tehničkih znanja; razumevanjem procesa i odnosa u tehnici i tehnologiji; razvijanjem posebnih svojstava mišljenja u tehničkom području; razvijanjem radne tehničke kulture (umeti raditi i voleti raditi); sticanjem posebnih znanja i veština o procesima i proizvodima tehničkog područja; sticanjem znanja o povezanosti prirode, tehnike i čovekove aktivnosti; usvajanjem radno-proizvodnih veština u tehničko-tehnološkom području; jačanjem svesti o sopstvenim mogućnostima i dostignućima u ovom području. Osnova razvoja tehničke kulture (kao šireg procesa) jeste razvoj tehničke pismenosti.

Kako profesionalno delovanje nastavnika direktno određuje kvalitet vaspitno-obrazovnog procesa, to se i uspešnost nastavnika određuje školskom uspešnošću učenika, razvojem učenika, njihovim efikasnijim uključivanjem u svakodnevni život i budući rad.

Ostvarivanje ciljeva i posebnih ishoda³ vaspitno-obrazovnog procesa zahteva od nastavnika integraciju pedagoških, programskih i komunikacionih kompetencija.

U našem školskom sistemu kompetencije nastavnika razložene su na aktivnosti u okviru 6 posebnih domena rada: (1) planiranje, programiranje, ostvarivanje i vrednovanje vaspitno-obrazovnog rada; (2) praćenje razvoja i postignuća deteta; (3) saradnja sa kolegama, porodicom i društvenom zajednicom; (4) rad sa decom sa smetnjama u razvoju; (5) kontinuirano usavršavanje; (6) vođenje dokumentacije.

U okviru aktivnosti praćenja razvoja i postignuća učenika, nastavnikove pedagoške kompetencije se prepoznaju u sledećim postupcima: prati individualni razvoj i napredovanje pojedinog učenika i grupe u celini; prilagođava vaspitne postupke pojedinim učenicima i odeljenju kao grupi; uvažava uloženi napor i ostvarene rezultate učenika; uvažava i poštuje interesovanja deteta itd. (Pravilnik).

3. OBRAZOVANJE I USAVRŠAVANJE NASTAVNIKA

Obrazovanju i usavršavanju nastavnika sada se pristupa kao jedinstvenom procesu, ali su dugo posmatrani kao dva nezavisna procesa, od kojih je prvom sistematski i pridavana pažnja, a drugi deo aktivnosti – usavršavanje – često je bio zanemaren i ostavljan entuzijazmu pojedinaca.

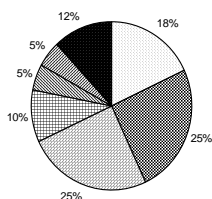
3.1. Priprema budućih nastavnika

Najveći deo istraživanja profesionalnog razvoja nastavnika (prema Bjekić, 1999) odnosi se

³ Pojam ishod integriše značenja sledećih pojmova: efekti nastavnog procesa ostvareni na nivou ponašanja i postignuća učenika, rezultati nastave prepoznatljivi u ponašanju učenika; manifestacije kompetencija. Ishodi su repertoari ponašanja koja učenik stiče učenjem. Ishodi se mogu određivati i praktičnim delovanjem korigovati na dva nivoa – na nivou opštih ishoda i na nivou operativnih ishoda. Modeli organizacije nastave zasnovani na saznanjima pedagogije, psihologije nastave i drugih srodnih disciplina, definišu ciljeve i formulišu fleksibilne ishode obrazovnog procesa na svim nivoima školovanja – od najmlađih, do visokoškolaca, kao i u obrazovanju odraslih, dakle i u obrazovanju nastavnika.

na profesionalnu pripremu. I uglavnom su saglasna da školovanje budućih nastavnika nije zadovoljavajuće: nastavnici najčešće završavaju četvorogodišnje studijske programe u okviru kojih imaju veliki broj kurseva/predmeta koji su često repetitivni, a nema dovoljno razvijenih kurseva o adekvatnim postupcima u uspešnom planiranju, izvođenju i ocenjivanju nastave; na osnovu broja časova predviđenih za psihološke, pedagoške i metodičke discipline koje su formativne za nastavni rad, osnovne nastavničke pripreme budućih nastavnika je veoma malo – tek oko 2% časova je predviđeno za ove discipline (Havelka, 1998); na osnovu broja predmeta relevantnih neposredno za vaspitno-obrazovni rad, do 16% su psihološke, pedagoške i metodičke discipline (Bjekić, 1999).

Istovremeno, a na osnovu praćenja rada nastavnika u toku cele školske godine, utvrđeno je da vremensku strukturu rada nastavnika čine (sl. 1): obrada novih nastavnih sadržaja - 18% vremena; neposredni vaspitni rad sa učenicima - 25% (časovi odeljenjskog starešine, savetodavni rad sa učenicima, analiza problema i dr.); administrativne aktivnosti -25% (vođenje školske dokumentacije, pisanje priprema za čas i nastavni rad...); aktivnosti proveravanja i ocenjivanja - 19% vremena; realizacija sekcija i vannastavnih aktivnosti - 5% vremena; nastavnikovo usavršavanje - 5% (učešće na seminarima, praćenje predavanja u školi i van škole, praćenje relevantne literature, ogledni časovi itd.); 12% nastavnikovog radnog vremena čine druge nekategorisane aktivnosti (priprema nastavnih objekata i nastavnih sredstava, saradnja sa kolegama).

Upoređujući strukturu nastavnih planova na nastavničkim fakultetima i strukturu nastavnikovog rada u školi, potvrđuje se neusklađenost nastavnikove pripreme u toku školovanja sa strukturom nastavnikovog rada: najveći deo sadržaja u toku studija su sadržaji predmeta a u neposrednom radnom angažovanju dominiraju aktivnosti pedagoškog karaktera.

Funkcija pripreme nastavnika za rad u nastavi u toku školovanja ima složene zahteve i traži više prostora za sticanje znanja i veština nastavnog rada u toku sistematskog učenja za buduće profesionalno delovanje.

Pošto nastavnici rade sa učenicima različitih uzrasta, a često su velike razlike u psihološkom i socijalnom funkcionisanju i između susednih uzrasta, a kamoli između udaljenih (Brković i Bjekić, rad u *Zborniku*), potrebna je i diferencirana priprema nastavnika za rad sa različitim uzrastima. Dok je u drugim školskim sistemima (na primer: u Kanadi, Švedskoj), potrebna posebna priprema nastavnika za rad sa učenicima do 10 godina, posebno za rad sa osnovnoškolcima do 11-15 godina, a posebno za rad sa srednjoškolcima, kod nas je postignuto diferencirano obrazovanje učitelja, odnosno dela nastavnika koji rade sa učenicima u tzv. nižim razredima osnovne škole, a nema diferenciranog obrazovanja za nastavnike koji rade sa starijim uzrastima. Pri tome, što je niži uzrast, metodička složenost nastavnikovog delovanja je sve veća, te je nužno i da njegovo psihološko, pedagoško i metodičko obrazovanje bude što šire.

Međutim, ni sadržaj psiholoških, pedagoških i metodičkih disciplina, nije dovoljna garancija buduće profesionalne efikasnosti bez integracije ovih znanja u praktično delovanje – praktičan nastavni rad studenata nastavničkih fakulteta je neophodan preduslov njihovog budućeg delovanja.

3.2. Usavršavanje nastavnika

Empirijska potvrda da se dobar, odnosno uspешan nastavnik stvara, a ne rađa, dovoljno je široka (Bjekić, 1999), tako da se obrazovanju i profesionalnom razvoju nastavnika pristupa sve organizovanije.

Profesionalni razvoj nastavnika, po savremenim pristupima u psihologiji nastavnika, može se označiti kao proces razvoja nastavnikove svesnosti o tome šta radi, zašto to radi i identifikovanje načina/sredstava pomoću kojih može da unapredi svoj rad, na taj način povećavajući broj mogućih izbornih ponašanja u razredu – proširujući repertoar ponašanja i aktivnosti.

Profesionalni razvoj je kontinuirani proces i za nastavnike koji su se školovali za nastavničku profesiju, ali i za one koji su se školovali za neke druge profesije, a sada rade u nastavi.

Pošto profesionalac nekog zanimanja, započinjući da radi u nastavi, postaje profesionalac u novom domenu – postaje nastavnik određenog nastavnog područja (a ne predstavnik određenog područja u nastavi), to je posebno važno profesionalno usavršavanje nastavnika koji nemaju inicijalno nastavničko obrazovanje.

Kako koncipirati programe stručnog usavršavanja nastavnika? Ovi programi treba da se zasnivaju na identifikovanim potrebama samih nastavnika, učenika sa kojima rade, institucija školskog sistema, socijalnih partnera. Dalje planiranje programa usavršavanja nastavnika uzima u obzir potencijale organizacija koje mogu da obrazuju nastavnike.

Programi usavršavanja mogu da budu usmereni na razvoj profesionalnih veština u jednoj sferi nastavnikovog delovanja, ili da budu široko postavljeni i usmereni na integrisani razvoj više ili svih kompetencija. Opšta struktura programa usavršavanja nastavnika, u okviru koje se biraju domeni i sadržaji, obuhvata:

- programska znanja (sadržaji nauka i disciplina na kojima je zasnovan sadržaj i programska struktura nastavnog predmeta);
- pedagoške veštine;
- komunikacione veštine;
- tehnološke veštine primenjene u pedagoškim i nastavnim situacijama;
- razvoj vaspitljivih osobina: otvorenosti, pojedinih aspekata socijalne inteligencije, osnaživanje pedagoških interesovanja i sistema vrednosti itd. (Brković i dr., rad u Zborniku).

U našem sistemu vaspitanja i obrazovanja razvijaju se novi modeli inicijalnog obrazovanja (školovanja) budućih nastavnika, a od 2002. godine prihvaćen je i nov način organizovanja usavršavanja nastavnika – sistemski pristup njihovom usavršavanju. Programi stručnog usavršavanja zaposlenih u obrazovanju od 2002. godine podležu akreditaciji (propisivanju) od strane Ministarstva prosvete i sporta Republike Srbije.

4. ZAKLJUČAK

Nastavnici su ranije bili jedan od najobrazovanijih slojeva društva – intelektualna elita - a sada je sve veći broj visokoobrazovanih pojedinaca (u visokorazvijenim zemljama i do tri četvrtine odraslih osoba uzrasta od 25 do 29 godina stiče visoko obrazovanje), i sve više je

učenika koji dolaze iz porodica sa bar jednakim nivoom obrazovanja kao nastavnici. U izmenjenom kontekstu u kome je došlo do očekivane devalvacije nastavničke profesije, stalno usavršavanje nastavnika je nužnost i da bi bili uspešniji u radu, i da bi održali profesionalni autoritet.

Strategija profesionalnog razvoja nastavnika postaje jedan od prioritetnih preduslova razvoja školskih sistema u svetu tek poslednje decenije dvadesetog veka, a kod nas tek u prvoj deceniji trećeg milenijuma. **Da bi se razvijao školski sistem, potrebno je obrazovati i usavršavati nosioce nastavnog procesa – nastavnike.**

5. LITERATURA

- [1] Bjekić, D. (1999): Profesionalni razvoj nastavnika, Užice: Učiteljski fakultet.
- [2] Bjekić, D., Bjekić, M., Papić, Ž. (2005): Praktikum 1 – priručnik za praktičan rad studenata – budućih profesora tehničkog obrazovanja i profesora tehnike i informatike, Čačak: Tehnički fakultet.
- [3] Brković, A., Bjekić, D. (2006): Psihološke osnove razvoja tehničke pismenosti, Zbornik Tehničko obrazovanje u Srbiji, Čačak: Tehnički fakultet.
- [4] Brković, A., Bjekić, D., Zlatić, L. (2006): Psihološki profil budućih nastavnika, Zbornik Tehničko obrazovanje u Srbiji, Čačak: Tehnički fakultet.
- [5] Dworkin, A. G. (2001): Perspectives on Teacher Burnout and School Reform, International Educational Journal, Vol. 2, No. 2, 69-78.
- [6] * * * Pravilnik o stručnom usavršavanju nastavnika, Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije; Centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju, 2002.
- [7] Schartz, M. (2004): What is European Teacher?, ENTEP, preuzeto sa sajta <http://www.pa-feldkirch.ac.at/entep/wiaet.doc>.
- [8] Havelka, N. (1998): Uloga nastavnika i uloga učenika u osnovnoj školi, u knjizi: Naša osnovna škola budućnosti, Beograd: Učiteljski fakultet, 99-163.
- [9] * * * Zelena knjiga obrazovanja nastavnika u Evropi, Evropska komisija (SOCRATES, Thematic Network of Teachers Education on Europe), Ministarstvo prosvjete Crne Gore.